

Słownik terminów*

Agudat Israel (żyd. Agudas Isroel, Związek Izraela) – ruch polityczny Żydów ortodoksyjnych, powstały w 1912 r. w Katowicach z inicjatywy neoortodoksów niemieckich. Od 1916 r. działał na centralnych ziemiach polskich; po I wojnie światowej wiodącą rolę zaczęli odgrywać w nim rabini polscy. W okresie międzywojennym brał udział w zarządzaniu gminami żydowskimi, organizował wiele form życia religijnego, starał się zachować tradycję żydowską wśród młodzieży. Początkowo wrogo nastawiony do syjonizmu, z czasem jednak w tym względzie uległ ewolucji. Lojalny i ugodowy wobec władz państwowych. W czasie II wojny światowej wielu jego przedstawicieli działało w Judenratkach. Po wojnie czynny w żydowskich kongregacjach wyznaniowych; tolerowany przez władze w Polsce do przełomu lat 1949/1950.

Asymilatorzy – na przełomie XIX i XX w. było to przede wszystkim środowisko skupione wokół czasopisma „Izraelita”; na początku XX w. – w organizacjach: Związek Polaków Wyznania Mojżeszowego czy Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego Żagiew. W odrodzonej RP podjęto próbę zjednoczenia wszystkich sił asymilatorskich w Zjednoczeniu Polaków Wyznania Mojżeszowego Wszystkich Ziemi Polskich (1919).

Wobec triumfu idei narodowych w Europie oraz rozwoju ruchu syjonistycznego, środowiska asymilatorskie przestały odgrywać znaczącą rolę.

Betar (Bejtár) (skrót odpowiednio od: Brit Trumpeldor albo Brit Josef Trumpeldor; Stowarzyszenie Młodzieży Żydowskiej im. Trumpeldora w Polsce) – syjonistyczna organizacja młodzieżowa nawiązująca do wzorców skautingu, kładąca w swym programie wychowawczym nacisk na dyscyplinę i przygotowanie wojskowe.

Bilujim – członkowie ruchu BILU: jest to słowo utworzone od hebrajskiego akronimu Bejt Jaakow Lechu UeNelcha – dosł.: „Chodźcie, domu Jakuba, postępujemy w światłości Pańskiej!” (Iz 2, 5). Ruch BILU zrodził się pod koniec XIX w. w carskiej Rosji jako reakcja na antysemityzm i falę pogromów. Pierwsi jego członkowie przybyli do Palestyny w 1882 r.

Chaluc (hebr. pionier) – członek syjonistycznego ruchu **He-Chaluc**.

Chibat Syjon (hebr. Miłość Syjonu) lub Chowej Syjon (Miłośnicy Syjonu) – ruch o charakterze syjonistycznym, propagujący osadnictwo żydowskie w Palestynie. Rozwijał

* Zestawienie nazw miesięcy wg kalendarzy żydowskiego i gregoriańskiego zostało podane na końcu słownika.

się głównie w Europie Środkowowschodniej (ziemie polskie, rosyjskie, rumuńskie). Zorganizowaną formę przybrał po konferencjach w Katowicach (1884) i w Wilnie (1889). Członkowie ruchu weszli w szeregi syjonizmu politycznego Teodora Herzla od razu po jego powstaniu.

Dachau – niemiecki obóz koncentracyjny, funkcjonujący w latach 1933–1945. Był obozem „wzorcowym” oraz miejscem szkolenia kadr kierowanych do innych obozów koncentracyjnych.

Dojkajt (żyd. tutejszość) – hasło przeciwników syjonizmu i emigracji, zwolenników trwania i rozwoju życia żydowskiego w Polsce. Pojęciem tym posługiwał się przede wszystkim socjalistyczny Bund, który dążył do zniesienia ograniczeń dla ludności żydowskiej w ramach ogólnej demokratyzacji, wyrugowania antysemityzmu i zapewnienia Żydom autonomii kulturalno-narodowej.

Endecja (Narodowa Demokracja) – popularna nazwa polskiego ruchu narodowego o ideologii nacjonalistycznej, powstałego w końcu XIX w., jednego z głównych nurtów politycznych II RP, obecnego również w życiu polskiej konspiracji okresu wojny i okupacji 1939–1945.

Generalne Gubernatorstwo (GG), zwane potocznie „Generalną Gubernią” – utworzone 26 października 1939 r. na podstawie dekretu Hitlera. Obejmowało ziemie centralne i południowo-wschodnie II RP, dzieląc się na pięć dystryktów: warszawski, radomski, lubelski, krakowski i galicyjski. Ludność żydowską tych ziem, liczącą ok. 1,6 mln, wymordowano w ramach „akcji Reinhardt” w latach 1942–1943.

„**Ha’arec**” (hebr. Kraj, ew. Ziemia, w domyśle: Ziemia Izraela) – jedna z najważniejszych gazet hebrajskojęzycznych w Izraelu i na świecie, ukazująca się od 1918 r. do dnia dzisiejszego.

Hachszara (hebr. przygotowanie) – w skrócie zwano tak w ruchu syjonistycznym przygotowanie do wyjazdu do Ziemi Izraela. Nazwą tą posługiwano się na ogół w celu określenia ośrodków przygotowujących do emigracji.

Hagana (hebr. obrona) – żydowska organizacja paramilitarna działająca w latach 1920–1948 w Palestynie.

HaNoar HaCijoni – młodzieżowa organizacja syjonistyczna powstała w Polsce w 1932 r. w wyniku połączenia ruchu HaSzomer HaLeumi oraz HaNoar HaIwri i związana ze skrzydłem partii syjonistycznej AI HaMiszar. Celem jej działalności było przygotowywanie młodzieży do emigracji. Na początku 1934 r. skupiała ok. 22 tys. członków. W okresie wojny prowadziła działalność konspiracyjną, m.in. w Warszawie i w Wilnie. Po wojnie działała w Polsce jako HaNoar HaCyjoni „Akiba”. Wydawała czasopismo „Opinia”. Została rozwiązana w styczniu 1950 r.

HeChaluc (hebr. pionier) – syjonistyczny ruch młodzieżowy, od ok. 1916 r. aktywnie przygotowujący młodzież przez naukę i pracę na roli do emigracji do Palestyny. Odegrał bardzo ważną rolę w ruchu oporu w gettach.

Histadrut – skrót nazwy utworzonego w 1920 r. ogólnokrajowego żydowskiego związku zawodowego w Palestynie. Pełna nazwa brzmi: HaHistadrut HaKlalit szel HaOwdim B’Erec Israel (hebr. Ogólny Związek Robotników w Ziemi Izraela).

Hitlerjugend (niem. Młodzież Hitlera) – paramilitarna organizacja młodzieżowa niemieckiej partii nazistowskiej.

Jidyszkajt (żyd. żydowskość) – pojęcie obejmujące wszystkie przejawy żydowskiego życia. W najbardziej podstawowym rozumieniu: „esencja żydowskości”. Często też w znaczeniu kulturowo-językowej tożsamości żydowskiej ukształtowanej w Europie, a przede wszystkim w Europie Środkowowschodniej.

Kibuc (hebr. zgromadzenie, zebranie) – przez wiele lat jedna z najpowszechniejszych form osadnictwa emigrantów przybywających do Palestyny, a następnie powstałego Państwa Izrael.

Legion Żydowski – formacje wojskowe pod zwierzchnictwem brytyjskim, które w różnej postaci rozpoczęły funkcjonowanie w czasie I wojny światowej.

OGólni Syjoniści (hebr. Histadrut HaCijonit bePolania) – najsilniejsza organizacja syjonistyczna w Polsce związana ze Światową Organizacją Syjonistyczną. Pomimo istniejących w niej różnych frakcji, podziałów oraz opuszczenia organizacji przez rewizjonistów, pod jej wpływami pozostawała większość masowych żydowskich organizacji w Polsce.

ONR (Obóz Narodowo-Radykalny) – polska organizacja nacjonalistyczna i antysemicka utworzona w 1934 r. przez działaczy młodzieżowych Obozu Wielkiej Polski, wzorujących się na hitlerowskich Niemczech. Na czele stali: Jan Mosdorf, Tadeusz Gluziński i Henryk Rossman. Zdelegalizowana po kilku miesiącach istnienia, działała później potajemnie. W 1935 r. rozpadła się na ONR-Falanga oraz ONR-ABC. Niektórzy jej działacze kolaborowali z hitlerowcami. Do jej najbardziej znanych struktur niepodległościowych okresu wojennego należą Narodowe Siły Zbrojne (NSZ).

OZN (zwany popularnie „ozonem”) – Obóz Zjednoczenia Narodowego. Nacjonalistyczna organizacja polityczna, wywodząca się z kręgów sanacyjnych, mająca na celu skupienie obywateli wokół programów rządowych, do czego miało prowadzić m.in. współzawodnicтво z endecją w programach antyżydowskich. Powstała w 1936 r. na polecenie Edwarda Rydza-Śmigłego. Na jej czele stał płk Adam Koc. W okresie okupacji jej kontynuacją był Obóz Polski Walczącej, na czele z płk. Zygmuntem Wendą.

Rada Żydowska (niem. Judenrat) – organ administracji społeczności żydowskiej wpro-

wadzony przez Niemców na mocy rozkazu szefa RSHA Reinharda Heydricha z 21 września 1939 r. W zależności od wielkości miasta w Radzie zasiadało 12 lub 24 członków. Do obowiązków Rad należał nadzór nad wypełnianiem rozporządzeń niemieckich na terenie gett, w tym dostarczanie robotników do prac przymusowych. Każda Rada Żydowska była też odpowiedzialna za zapewnienie porządku w getcie, pomoc społeczną, szkolnictwo i opiekę zdrowotną. Swoje zadania Rada Żydowska wypełniała przy pomocy bardzo rozbudowanej administracji, podlegała jej też Służba Porządkowa. Dla mieszkańców wielu gett Rada Żydowska stała się symbolem niemieckiej okupacji, w jej składzie znajdowali się jednak również działacze, którzy w ramach ograniczeń hitlerowskich starali się prowadzić jak najefektywniejszą politykę społeczną. Rada Żydowska w Warszawie składała się z 24 członków, na jej czele stał Adam Czerniaków, a po jego samobójczej śmierci – Marek Lichtenbaum.

Sonderdienst (niem. Służba Specjalna), SD – służba policyjna przy administracji niemieckiej GG powołana przez Hansa Franka w 1940 r., niezależna od władz policyjnych. Należały do niej osoby pochodzenia niemieckiego, zamieszkałe na terytoriach polskich. Skupiała ok. 7 tys. ludzi. Członkowie Sonderdienst brali udział w ściąganiu kontyngentów, akcjach likwidacyjnych w gettach, w pacyfikacjach grup partyzanckich. W październiku 1942 r. SD została podporządkowana władzom Policji Porządkowej (Orpo).

SS (Die Schutzstaffel der NSDAP, niem. Sztafety Ochronne NSDAP) – powołane w 1925 r. bojówki partii nazistowskiej, początkowo elitarne, pełniące funkcję osobistej ochrony Adolfa Hitlera. Oddziały SS zatrudniano do przeprowadzania deportacji z gett do ośrodków zagłady.

Strefa osiedlenia – strefa ustanowiona przez Katarzynę II po rozbiorach I Rzeczypospolitej celem powstrzymania osiedlenia się Żydów

w głębi Rosji. Wyznaczono na nią, poza niewielkimi wyjątkami, zachodnie ziemie imperium rosyjskiego, czyli terytoria odebrane państwu polskiemu. Strefa ta obowiązywała od 1791 do 1917 r.

Syjonistyczny ruch, syjonizm – ruch ideowo-polityczny odwołujący się do ideologii odrodzenia narodowego Żydów, zakładającej stworzenie własnego państwa w Palestynie, sformułowanej przez Teodora Herzla w końcu XIX w.

Szaulisi – kolaborujące z Niemcami litewskie oddziały zbrojne. W przypadku, o którym mowa w niniejszym tomie chodzi dokładnie o członków litewskiego oddziału specjalnego Ypatingasis būrys, który dokonywał masowych mordów na litewskiej ludności żydowskiej.

Tarbut (hebr. kultura) (pełna nazwa: Żydowskie Stowarzyszenie Oświatowo-Kulturalne „Tarbut”) – organizacja oświatowo-kulturalna powstała w Rosji w 1917 r. pod auspicjami syjonistów. Od 1919 r. działała w Polsce i tu osiągnęła największe rezultaty. Pod koniec lat 20. XX w. jej oddziały istniały w ok. 300 miejscowościach polskich. Propagowała nowoczesną kulturę hebrajską i używanie języka hebrajskiego na co dzień. Działała też w Polsce po II wojnie światowej, ale wskutek emigracji działaczy oraz zaostrzającej się polityki państwowej została zlikwidowana w 1949 r.

Urząd do Walki z Lichwą i Spekulacją – urząd z siedzibą przy ul. Leszno 13, popularnie nazywany „Trzynastką”. Agentura gestapo w getcie warszawskim, funkcjonująca od jesieni 1940 do lipca 1941 r. „Trzynastka” była zorganizowana na wzór Służby Porządkowej. Do jej oficjalnych obowiązków należało zwalczanie paskarstwa w getcie warszawskim, ale w rzeczywistości jej członkowie zajmowali się głównie wymuszeniami i szmuglem. Przy „Trzynastce” zorganizowano kilka agend, których zadania pokrywały się z instytucjami Rady Żydowskiej, w tym Komisaryczny Zarząd Zabezpieczenia Nieruchomości

i Żydowskie Pogotowie Ratunkowe. Na czele „Trzynastki” stał uchodźca z Łodzi Abraham Gancwajch.

Volksdeutsch (od niem. Volksdeutscher, etniczny Niemiec) – w czasie II wojny światowej określenie osób, które mieszkały poza terytorium Rzeszy i podpisały niemiecką listę narodowościową – volkslistę.

Wehrmacht – siły zbrojne III Rzeszy składające się z sił lądowych (Heer), lotnictwa (Luftwaffe) oraz marynarki wojennej (Kriegsmarine). Ich powołanie w 1935 r. stanowiło naruszenie traktatu wersalskiego z 1919 r.

Werterfassungstelle (niem. agencja zbioru rzeczy wartościowych) – instytucja niemiecka przy ul. Niskiej w getcie warszawskim, zajmująca się gromadzeniem, porządkowaniem i spieniężaniem mienia po zamordowanych Żydach. W getcie szcztątkowym zatrudniała ok. 4000 Żydów. Na jej czele stał SS-Hauptsturmführer Franz Konrad (1906–1952).

Żydowska Samopomoc Społeczna (ŻSS) – oficjalna organizacja pomocy społecznej (nazwa ŻSS była używana od lutego 1940 r., a formalnie została przyjęta 29 maja 1940 r.), której załóżki powstały we wrześniu 1939 r. w Warszawie w postaci Komisji Koordynacyjnej Organizacji Społecznych i Opiekunich (KK), początkowo działającej wspólnie ze Stołecznym Komitetem Samopomocy Społecznej. Na początku 1940 r. KK z organizacji o zasięgu lokalnym (Warszawa i okolice) została przekształcona w organizację działającą w całym GG. Prezesem ŻSS był Michał Weichert (do lipca 1944 r.). Pod szyldem ŻSS działały różne organizacje społeczne i kulturalne, m.in. CENTOS, TOZ, ORT. Lokalne jednostki ŻSS zajmowały się tworzeniem i zaopatrywaniem schronisk dla uchodźców, sierocińców, domów starców, kuchni ludowych, rozdzielały produkty żywnościowe.

Żydowski Fundusz Narodowy (hebr. Keren Kajemet Lelsrael, KKL) – żydowska instytucja

finansowa utworzona w 1901 r. na 5. Kongresie Syjonistycznym w Bazylei.

Słownictwo związane z kulturą i religią żydowską

Agada zob. **Hagada**

Amalekici – według tradycji biblijnej plemię zamieszkujące część Synaju i pustynię Negew; wrogowie Izraelitów; przenośnie: wrogowie Żydów.

Asyryjczycy – lud biblijny zamieszkujący tereny Mezopotamii, który w starożytności stworzył na Bliskim Wschodzie imperium walczące z Izraelem. Od niego wywodzić się ma ludność chrześcijańska zamieszkująca obecnie północny Irak, Iran, południową Turcję i Syrię.

Azkara (hebr. upamiętnienie) – uroczystość wspomnieniowa ku czci zmarłego na zakończenie trzydziestodniowego okresu żałoby.

Bejt ha-midrász (hebr. dom nauki) – tradycyjne miejsce studiowania tekstów religijnych, najczęściej umieszczone w synagodze lub zarazem służące za synagogę.

Biblia hebrajska (hebr. Tanach) – nazwa ta jest akronimem trzech hebr. słów: Tora (Pięcioksiąg), Newiim (Prorocy) i Ktivism (Pisma). Święta księga judaizmu.

Bóle porodowe Mesjasza – straszne wydarzenia, które według niektórych odłamów judaizmu muszą poprzedzić nadejście Mesjasza.

Cadyk (hebr. sprawiedliwy) – oznacza najbardziej uduchowionych przywódców chasydzkich, uważanych za pośredników między chasydami a Bogiem.

Chanuka (hebr. poświęcenie, odnowa) – święto światła, obchodzone 25 dnia miesiąca kislew. Upamiętnia zwycięstwo Żydów pod przywództwem Machabeusza nad armią Seleucydów i ponowne wyświęcenie Świątyni

Jerozolimskiej w 164 r. p.n.e. Legenda głosi m.in., że olej z jedynej zachowanej baryłki czystego oleju, która powinna starczyć zaledwie na jeden dzień, palił się przez całe osiem dni potrzebne na sprowadzenie nowej dostawy. W święto zapala się świecznik ośmioramienny na pamiątkę tego wydarzenia.

Dintojra (hebr. dosł.: sąd Tory) – sąd rabinacki pierwszego szczebla, powoływany dla rozstrzygnięcia wewnętrznych sporów społeczności żydowskiej aż do początków XX stulecia; w gwarze złodziejkiej – zemsta za zdradę.

Dozór bożniczy – organ samorządu gmin żydowskich w Królestwie Polskim, powołany w 1821 r. w miejsce dawnych kahałów. Dozory miały na celu wzmoczenie kontroli życia społeczności żydowskiej ze strony władz państwowych i miejskich. Istniały do końca okresu rozbiorowego, zostały zastąpione przez zarządy gmin żydowskich.

Erec Israel (hebr. Ziemia Izraela) – nazwa Palestyny, termin bardzo popularny w ruchu syjonistycznym, oznaczający historyczne ziemie Izraela na wschodzie i zachodzie rzeki Jordan. Przedmiot tęsknoty Żydów diaspory, zwłaszcza przed utworzeniem Państwa Izrael.

Filakterie zob. **Tefilin**

Gabaj (hebr. skarbnik) – funkcjonariusz synagogi, wybierany przez członków społeczności i pełniący funkcję religijno-administracyjną, także pomocniczą w trakcie nabożeństw. W przeszłości też urzędnik gminy żydowskiej odpowiedzialny za organizowanie pomocy najbiedniejszym. W Polsce zwany również szafarzem.

Galut (hebr. wygnanie, niewola) – potoczne określenie życia i skupisk Żydów poza Izraelem.

Gemara (hebr. uzupełnienie, wyjaśnienie) – zbiór rabinicznych komentarzy i uzupełnień do Miszny; część Talmudu.

Goj (hebr. naród) – osoba, która nie jest Żydem.

Gwiazda Dawida (hebr. Magen Dawid, dosł.: Tarcza Dawida) – znak ten znany był wśród Żydów od starożytności, jednak jego identyfikacja z judaizmem i ludnością żydowską jest dużo późniejsza i ma różne układy odniesienia. W 1897 r. przyjął ją za swój symbol ruch syjonistyczny. W okresie antysemitycznych prześladowań, a szczególnie w czasie II wojny światowej był to symbol dyskryminujący Żydów. Od 1948 r. pozostaje jednym z symboli Państwa Izrael.

Hagada (agada; hebr. opowiadanie) – opowieść z morałem, która wykorzystywana jest w Talmudzie i całej literaturze religijnej w celu lepszego zobrazowania przykładu danego problemu halachicznego i pokazania właściwej postawy życiowej. Do najbardziej znanych należy hagada pesachowa opowiadająca o wyjściu Żydów z Egiptu.

Halacha (hebr. kroczenie, droga) – religijne prawo żydowskie wyznaczające sposób życia ortodoksyjnego wyznawcy judaizmu.

Haman – postać biblijna z Księgi Estery, pierwszy minister króla perskiego, zmierzający do wygubienia wszystkich Żydów w państwie perskim. Miał być potomkiem Agaga, króla Amalekitów. Przenośnie: wróg Żydów.

Haskala (hebr. edukacja, nauczanie, oświecenie) – nurt w kulturze żydowskiej rozwijający się w Europie od lat osiemdziesiątych XVIII w., powstały pod wpływem głoszonych wówczas haseł oświeceniowych. Jego zwolennicy dążyli do nawiązania dialogu z nowożytną kulturą europejską i uczestnictwa w jej osiągnięciach. Pragnęli też unowocześnienia życia żydowskiego w jego społecznym, kulturowym i religijnym wymiarze.

Hasmonejczycy – przydomek rodziny Machabeuszy, dynastii władców izraelskich z połowy II w. p.n.e., zapoczątkowanej przez Szymona

Machabeusza, znanych ze zwycięskiego powstania przeciw okupacji Palestyny przez wojska grecko-egipskie. Byli bohaterami narodowego ruchu niepodległościowego wśród Żydów w diasporze i na nich wzorowało się wielu syjonistów, ich nazwa często była przyjmowana przez instytucje i organizacje syjonistyczne.

HaSzem (hebr. to imię) – jedno z najbardziej popularnych określeń używanych zamiast imienia bożego, którego w tradycji żydowskiej nie wolno wymawiać.

Haszkafa (hebr. pogląd, opinia) – termin ten używany jest na ogół odnośnie do żydowskich kwestii filozoficznych i religijnych, z tego względu szczególnie często używany w literaturze rabinicznej.

HaTikwa (hebr. Nadzieja) – hymn ruchu syjonistycznego, a od 2004 r. hymn narodowy Państwa Izrael. Pierwotna wersja jego tekstu była wierszem Naftalego Herca Imbera (1856–1909), napisanym w Jass w 1878 r. Muzykę na motywach moldawskiej melodii ludowej skomponował Samuel Cohen.

Isru chag (hebr. wiązanie ofiary) – uroczysty dzień poświęcony, następujący po każdym ze świąt pielgrzymich tj. po Pesach, Szawuot i Sukot.

Izrael – nazwa jednego z semickich ludów Bliższego Wschodu. Państwo (królestwo) Izraela, ze zmiennym terytorium, istniało w XIII–VI w. p.n.e., a jego mieszkańców także zwano Izraelem (Izraelitami) albo ludem Izraela. Takiej nazwy używano w odniesieniu do Żydów i również sami Żydzi posługują się nią w znaczeniu religijnym. W 1948 r. powstało Państwo Izrael w granicach nawiązujących do starożytnej siedziby Izraela.

Jom Kipur (hebr. dzień pojednania; zwany też Sądny Dniem) – święto o charakterze pokutnym, obchodzone 10 dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik), kończące obchody

związane z żydowskim Nowym Rokiem. Tego dnia obowiązuje w tradycji żydowskiej ścisły post i zakaz pracy.

Jorcajt – rocznica śmierci obchodzona zgodnie z kalendarzem żydowskim.

Kabała (hebr. przyjęcie, otrzymanie) – mistyczny nurt judaizmu stawiający sobie za cel odkrywanie tajemnic boskich zawartych w świecie, m.in. za pomocą dziesięciu boskich narzędzi kreacji (sefiry). W nurcie tym panuje przekonanie m.in. o kreacyjnych mocach języka. Jednym z głównych dzieł tego nurtu jest *Sefer HaZohar* (Księga Blasku). Tradycja ortodoksyjna zezwala na naukę kabały tylko dojrzałym mężczyznom, tradycyjnie nie wcześniej niż po ukończeniu 40. roku życia.

Kadisz – jedna z najstarszych, najważniejszych i najczęściej odmawianych modlitw w judaizmie. Modlitwa w języku aramejskim, chwaląca Boga, Jego wielkość i świętość. Jest kilka rodzajów kadiszu, m.in. żałobny, który odmawia się w imieniu zmarłego. Odmawia go syn lub najbliższy krewny zmarłego w obecności dziesięciu mężczyzn (minjan).

Kidusz HaSzem (hebr. uświęcenie imienia Bożego) – gotowość do przyjęcia męczeństwa i śmierci za wiarę. W tradycji żydowskiej symbolizuje najwyższe poświęcenie jednostki.

Kinot – specyficzny zbiór elegii żałobnych odczytywanych z okazji najsmutniejszych wydarzeń. Najsłynniejsze z takich elegii odczytuje się w przypadające na okres letni święto **Tisza beAw**, które nawiązuje do zburzenia Jerozolimy, wypraw krzyżowych oraz Zagłady.

Kodesz Kodasim (hebr. święte świętych) – określa się tak miejsce w Świątyni Jerozolimskiej, gdzie przechowywana była Arka Przymierza. Po odbudowie Pierwszej Świątyni, gdy Arka została utracona, miejsce to nadal posiadało swój status i tylko raz w roku Najwyższy Kapłan miał tam wstęp.

Masada – forteca na Pustyni Judzkiej w pobliżu Morza Martwego. Po zburzeniu Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian (70 r. n.e.) schronili się tam ostatni żydowscy bojownicy z rodzinami, w sumie 967 osób. Nie chcąc poddać się oblegającym twierdzę i szturmującym ją oddziałom rzymskim w sile 15 tys. żołnierzy, zebrani w niej Żydzi popełnili zbiorowe samobójstwo. Dla części powstańców gett, a także dla wielu współczesnych Izraelczyków, Masada stała się symbolem właściwej postawy w walce o wolność – poświęcenia i bohaterstwa narodu żydowskiego.

Maskile – potoczna nazwa zwolenników ruchu oświeceniowego w społeczeństwie żydowskim.

Maszijach (hebr. namaszczoney, mesjasz) – wysłannik boży, który ma sprowadzić na świat zbawienie.

Mechokek (hebr. interpretator prawa) – osoba władna do wyznaczenia interpretacji prawa religijnego.

Mefaresz – hebr. komentator pism świętych.

Parasza (hebr.), **parsze** (żyd.) – określenie fragmentu Pięcioksięgu przeznaczonego do czytania w czasie liturgii w synagodze w szabat rano i po południu, w każdy poniedziałek i czwartek oraz w święta. Każda parasza ma nazwę, wziętą na ogół od pierwszych jej słów.

Parnas (hebr. lider lub starszy społeczności) – tradycyjnie przewodniczący gminy żydowskiej w epoce nowożytniej.

Pasuk (hebr. werset, fraza) – termin używany na ogół w konotacji religijnej, najczęściej bywa odpowiednikiem wersetu lub zdania, rzadziej oznaczać może cały akapit tekstu.

Pesach (hebr. przejście) – święto obchodzone na pamiątkę wyzwolenia Żydów z niewoli egipskiej (ok. 1200 r. p.n.e.). Rozpoczyna się wraz z zachodem słońca w wieczór 14 dnia miesiąca nisan i trwa siedem dni w Izraelu, a osiem

w diasporze. Pierwszy i ostatni z tych dni są świętami pełnymi, dni środkowe nazywane są chol ha-moed (półświęto). Wieczorem przed Pesach odbywają się tradycyjne wieczery sederowe, podczas których odczytywana jest hagada pesachowa. W czasie trwania święta zastrzone są rygory koszerności i nie wolno używać zakwasu do pieczywa. Jest to tzw. święto pielgrzymie, w starożytności bowiem określona część ludności żydowskiej miała obowiązek udania się w tym czasie do Jerozolimy.

Pinkas (hebr. kronika) – księga protokołów gminy żydowskiej; przenośnie: księga pamięci.

Posek – osoba podejmująca decyzje w podstawowych sprawach dotyczących prawa religijnego, której zdanie było wiążące.

Rebecyn (żyd.) – żona rabina.

Szechina (hebr. dosł.: zamieszkanie) – słowem tym określa się Boską obecność, która spowija cały naród żydowski i poszczególne jednostki. W praktyce czasami zastępuje słowo „Bóg”.

Sziwa (hebr. siedem) – okres ścisłej, ciężkiej żałoby po zmarłym, trwający siedem dni po jego pogrzebie, podczas której żałobnik nie wychodzi z domu, gdzie oplakuje zmarłego, siedząc na ziemi lub blisko ziemi.

Sziwat Cjion (hebr. powrót do Syjonu) – pojęcie biblijne znane co najmniej od VI w. p.n.e., związane z powrotem Żydów z Babilonu do Ziemi Izraela. Posługiwano się nim m.in. w XIX w., gdy grupki emigrantów przybywały do ówczesnej Palestyny jeszcze przed pojawieniem się syjonizmu politycznego i rozpoczęciem działalności Teodora Herzla.

Szłozim (hebr. trzydzieści) – okres trzydziestu dni żałoby od pogrzebu bliskiej osoby (wliczając w to sziwę). Nie wolno wówczas brać udziału w radosnych wydarzeniach, obcinać włosów ani golić się.

Szochet, szojchet – rzeźak rytualny odpowiedzialny za zabicie zwierzęcia w sposób, który odpowiada religijnemu prawu żydowskiemu. Każdy inny sposób powoduje, że mięso staje się rytualnie nieczyste (trefne) i nie może być spożywane przez ortodoksyjnych wyznawców judaizmu.

Sztadlan (aram. pośrednik, syndyk) – urzędnik reprezentujący gminę żydowską wobec świeckich władz danego państwa. Funkcja ta na ogół sprowadzała się do zabiegania o jak najlepsze stosunki z władzami, niedopuszczanie do represji wobec Żydów oraz podejmowanie starań o pozyskanie praw dla społeczności żydowskiej.

Świątynia Jerozolimska (hebr. bejt hamikdasz) – świątynia zbudowana w X w. p.n.e., jej budowę zapoczątkować miał król Dawid, a zrealizować jego syn, król Salomon. Tylko w niej dozwolone było składanie ofiar. Była najważniejszym ośrodkiem judaizmu w starożytności. Została zniszczona ok. 586 r. p.n.e. przez babilońskiego króla Nabuchodonozora, odbudowana pod koniec VI w. p.n.e., ponownie zburzona przez Rzymian w 70 r. n.e. Od VI w. n.e. na jej miejscu wznosi się tzw. Kopuła na Skale, jedno z najważniejszych miejsc świętych dla muzułmanów, a poniżej istnieje fragment muru zachodniego Świątyni, zwany w tradycji żydowskiej Ścianą Placzu, najświętsze miejsce judaizmu.

Tahara (hebr. oczyszczenie) – procedura przygotowania ciała zmarłego do pogrzebu, polegająca na umyciu, namaszczeniu i odzianiu zwłok w całun pogrzebowy. Według tradycji religijnej obowiązek ten spoczywa na każdym, kto dokonuje pochówku. W praktyce zajmuje się tym bractwo pogrzebowe – Chewra Kadisza.

Talmud – opracowanie dorobku uczonych żydowskich żyjących w Babilonii i Palestynie od III w. p.n.e. do VI w. n.e., na który składają się komentarze do **Tory**, wyjaśnienia przepisów prawnych, opowieści, midrasze; ma dwie części: Misznę i Gemarę. Stanowi podstawę judaizmu rabinicznego (współczesnego).

Tanach zob. **Biblia hebrajska**

Tefilin (filakterie) – niewielkie szkatułki skórzane lub metalowe, o kształcie sześciangu, w których znajdują się zwitki pergaminów z fragmentami Tory, m.in. modlitwą Szma Israel; mężczyźni przywiązują je rzemykami do czoła i lewego ramienia w czasie modlitw porannych w dni powszednie. W starożytności (a nawet w średniowieczu) istniały tradycje mówiące o możliwości noszenia ich przez cały dzień, obecnie nie jest to już praktykowane.

Tisza beAw (9 dzień miesiąca aw) – dzień postu ustanowiony jako wyraz żałoby po zburzeniu Pierwszej i Drugiej **Świątyni Jerozolimskiej** i innych tragicznych wydarzeniach w historii Żydów.

Tora (hebr. nauczanie, prawo) – słowo o dwóch podstawowych znaczeniach: 1 – Pięcioksiąg Mojżesza; 2 – całość nauki religijnej judaizmu. Pojedyncze słowo Tora na ogół

odnosi się do tego drugiego znaczenia. W przypadku pierwszego częściej używa się w tradycji żydowskiej pojęcia Księga Tory. Nazwą tą określa się także rodąły – spisane na pergaminie zwoje Pięcioksięgu.

Nazwa miesiąca w kalendarzu żydowskim	Nazwa miesiąca w kalendarzu gregoriańskim
tiszrej	wrzesień/październik
(mar)cheszwan	październik/listopad
kislew	listopad/grudzień
tewet	grudzień/styczeń
szwat	styczeń/luty
adar	luty/marzec
nisan	marzec/kwiecień
ijar	kwiecień/maj
siwan	maj/czerwiec
tamuz	czerwiec/lipiec
aw	lipiec/sierpień
elul	sierpień/wrzesień